

Sociale therapeuten en minder sociale cliënten. Hoe kunnen ze samenwerken?

Professor. dr. Arno van Dam, klinisch psycholoog.
Bijzonder hoogleraar antisociaal gedrag, psychiatrie en maatschappij.

Dilemma's in de behandeling: de oliebol.

Antisociaal en Asociaal: We kennen het allemaal!

- Antisociaal gedrag is een transdiagnostisch fenomeen bij:

- Antisociale persoonlijkheidsstoornis
- Borderline persoonlijkheidsstoornis
- Narcistische persoonlijkheidsstoornis
- Theatrale persoonlijkheidsstoornis
- Paranoïde persoonlijkheidsstoornis
- Verslavingen
- ADHD
- Autisme
- Geagiteerde depressie

Soorten antisociaal gedrag

- **Fysieke agressie:** Schreeuwen, bedreigen, slaan, schoppen etc.
- **Sociale agressie:** roddelen, buitensluiten, negeren, manipuleren, etc.
- **Rule Breaking Behaviour:** Dingen vernielen, afspraken niet nakomen, stelen etc.

In de spreekkamer

Dreigen
Intimideren
Manipuleren
Kleineren
Te laat komen
Rekening niet betalen
Gesprekken opnemen
Slechte reviews schrijven
Smaad en laster
Seksueel getinte
opmerkingen over jezelf of
collega's

Over taboes en ongemakkelijke waarheden

- Wat is eigenlijk Sociaal, Antisociaal of Asociaal ?
- Wat werkt bij wie?
- Waarom moeten we mensen met A(nti)sociaal gedrag helpen?
- Waarom is het zo moeilijk?
- Kan iedere psychotherapeut het leren of moet je er een bepaald type voor zijn?

I'm not a robot

reCAPTCHA
Privacy - Terms

Waarom gedragen mensen zich sociaal? (Collectief altruïsme, (Thrivers, 1971)

VERTROUWEN

reciprocal
altruism

Sociale systemen: Collectief altruïsme

- Investeren in anderen op basis van vertrouwen en wederkerigheid
- Welwillend en tolerant naar anderen
- Positief mensbeeld
- Een gevoel van balans/eerlijkheid/loyaliteit mbt materiele zaken, emoties ed.
- Interesse in anderen
- Fouten toegeven, excuses maken

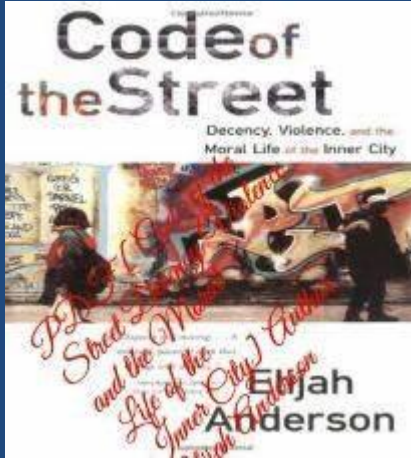
Sociale systemen: Survival of the fittest

- Anderen zijn niet te vertrouwen, negatief mensbeeld
- Pakken wat je pakken kan, voordat een ander het doet.
- Nooit zwakte laten zien
- Nooit vernederd worden
- Nooit fouten toegeven
- Zorg dat anderen bang van je zijn
- Respect afdwingen
- Zorg dat anderen afhankelijk zijn, bij je in het krijt staan

The code of the street

fatsoen, geweld en het morele leven van de binnenstad

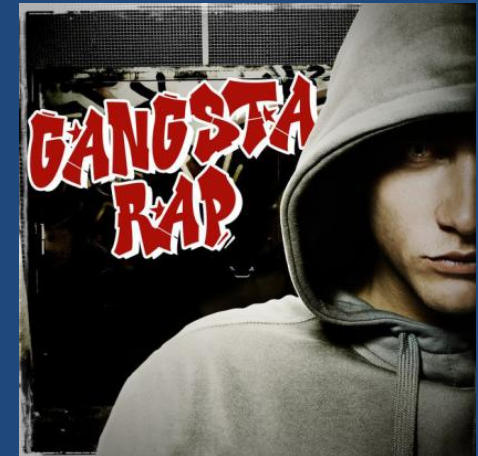

- Het is onveilig, niemand is te vertrouwen
 - Je mag geen zwakte laten zien
 - Anders maken ze je af
 - Mensen moeten respect tonen
 - Op gebrek aan respect reageer je altijd met geweld
- Het is een overlevingsmechanisme in deze buurten
- Ook jongeren die niet geneigd zijn tot fysieke agressie, vinden het noodzakelijk om in deze buurten volgens de straat code te leven.
- Ook jongeren uit nette families passen zich aan de straatcode aan als ze daar veel mee geconfronteerd worden

De ballade van het antisociale leven

Muziek en straatcultuur: gangstarap en drill

- Straatcultuurthema's
 - Geen kansen hebben
 - Respect
 - Drugs dealen en andere criminaliteit
 - Snel geld
 - Bendeleven
 - Vrouwen als seksuele objecten
- Het bereik van de straatcultuur is door muziek en sociale media groter geworden
- Heeft ook invloed op het gedrag van jongeren uit nette families (Anderson, 1999, rapper Cor, 2020)
- Is dit psychiatrie?
- Is psychiatrie de oplossing?
- Is psychotherapie de oplossing?

▲ Rapper Cor groeide op in Rotterdam-Zuid. © Frank de Waal

Ex-crimineel Cor (25) betert zijn leven als rapper: 'Het besef kwam toen ik geboeid bij oma's kist stond'

Hij stal drugs, schoot on vijanden en belandde vijf keer achter de tralies.

Mannelijkheid in de mainstream cultuur

- Geen zwakte tonen
- Onafhankelijk
- Autonoom
- Verlies niet accepteren
- De ultieme wraak
- Onthechte beschermer

Wat is eigenlijk ((a)nti)sociaal?

- (pro) sociaal:

- Vertrouwen
- Positieve wederkerigheid

Rekening houden met een ander
Inspelen op behoeften van ander
Ander prettig laten voelen
Ander niet benadelen

- Antisociaal

- Wantrouwen
- Negatieve wederkerigheid

De ander in de gaten houden
preventieve aanval
geen zwakte tonen

- Asociaal

- Geen wederkerigheid

Niet letten op behoeften van anderen
Geen rekening houden met anderen

Route naar antisociaal Gedrag 1: Wantrouwen

- **Oorzaken:**
 - Trauma/verwaarlozing
 - Onveilige leefomgeving
 - Hoge prevalenties van ACE (> 70%) (Luijckx et al, 2024)
- **Mechanismen**
 - Negatieve cognitief affectieve schema's
 - Hostile Attention Bias
 - Antagonisme
- **Antisociaal Gedrag:** Reactieve Agressie, preventieve aanval
- **Behandelmogelijkheden**
 - Trauma behandeling, EMDR, Schema Focused Therapy, CBT
 - Verbeteren sociale network
- **Bejegening:** Luisteren, timing, gelijkwaardig
- **Doel:** Verminderen wantrouwen en arousal

Route naar a(nti)sociaal Gedrag 2: Onvermogen tot wederkerigheid

- **Oorzaken:**

- Emotionele verwaarlozing
- Impulsiviteit
- Verslaving, Lvb, ADHD, Stress

- **Mechanismen**

- Hypomentaliseren (De Wit-de Visser et al., 2025)
- Impulsiviteit/inhibitie problemen

- **Asociaal Gedrag:** Sociaal grensoverschrijdend Gedrag, Rule breaking behaviour.

- **Behandelmogelijkheden**

- Social Cognition Training (VR),
- MBT, DGT, Impulsive lifestyle counseling (ILC)

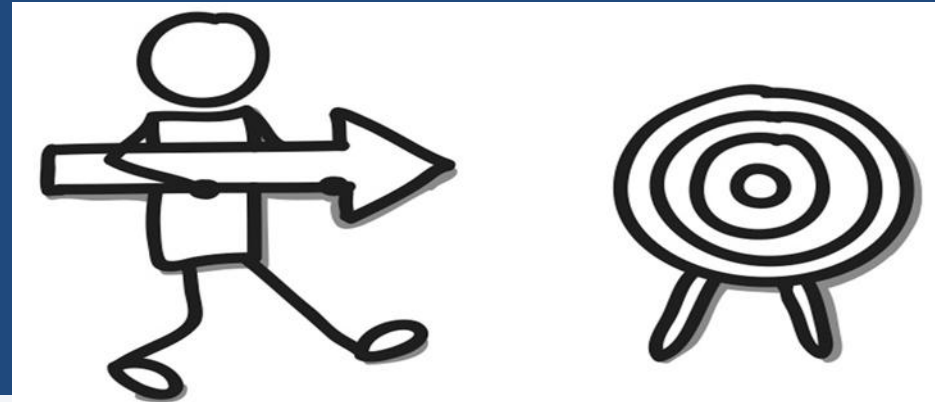
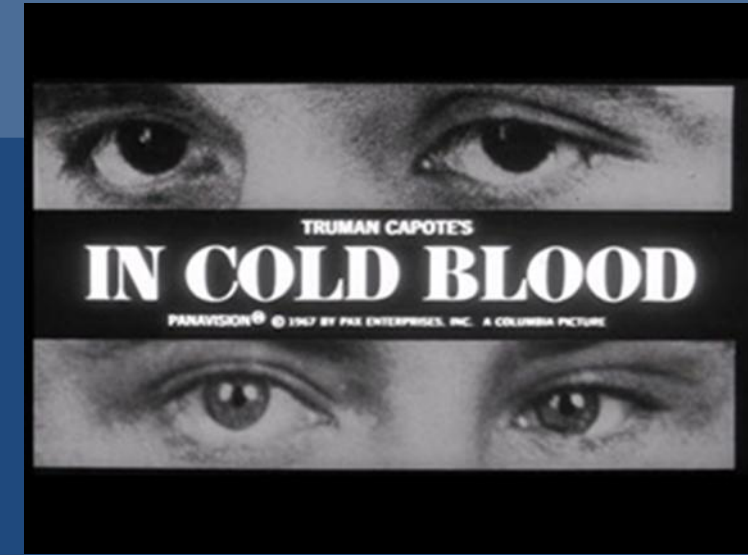
- **Bejegening:** Structureren, empathisch begrenzen

- **Doel:** Beter mentaliseren, minder impulsief handelen

Route naar a(nti)sociaal Gedrag 3: **Onwil tot wederkerigheid**

- **Oorzaken:**
 - Laag empathisch vermogen
 - Hoge CU traits
- **Mechanismen**
 - Bij doelgericht gedrag minder aandacht voor de omgeving
- **Antisociaal en Asociaal Gedrag:** Proactieve Agressie, Instrumenteel antisociaal Gedrag.
- **Behandelmogelijkheden**
 - Cognitive remediation training
 - CGT gericht op lange termijn doelen en beschermende factoren
- **Bejegening:** Direct, Streetwise onderhandelen
- **Doel:** Meer oog krijgen voor langetermijn doelen

Zijn we bereid om cliënten met ASPS te behandelen in de GGZ?

(van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)

Table 3 Motivation to work with ASPD patients

	Regular Mental health service (n=64)	Forensic Mental Health service (n=61)
Not motivated ($I \leq 3$)	38 (59.4%)	6 (9.8%)
Ambivalent ($I = 3-5$)	18 (28.1%)	16 (26.2%)
Motivated ($I \geq 5$)	8 (12,5%)	39 (63.9%)

shutterstock.com · 1139558762

Geen warm welkom voor ASPS in de GGZ (Rijckmans et al., 2020)

- ASPS is vaak een uitsluitingscriterium voor vrijwillige behandeling
- De redenen die daarvoor gegeven worden, kloppen niet.
 - Geen evidence based behandeling beschikbaar
 - Ze worden er slechter van
 - Niet gemotiveerd
- Behandelaren in de GGZ zijn niet erg gemotiveerd om deze cliënten te behandelen (van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)
- Relatief weinig onderzoek naar behandeling van ASPS (Gibbon et al., 2020).
- Relatief weinig aandacht voor deze doelgroep in opleidingen voor GGZ beroepen

Een gemiste kans voor de GGZ

- Deze groep heeft problemen
 - Agressie, verslaving
 - PTSS, Angst, Depressie, Suïcidaliteit
 - Werkeloosheid, scheidingen
- Anderen hebben er last van
 - Huiselijk geweld, criminaliteit, overlast
 - Psychische klachten
 - Financiële consequenties

Making a
positive impact
in our community

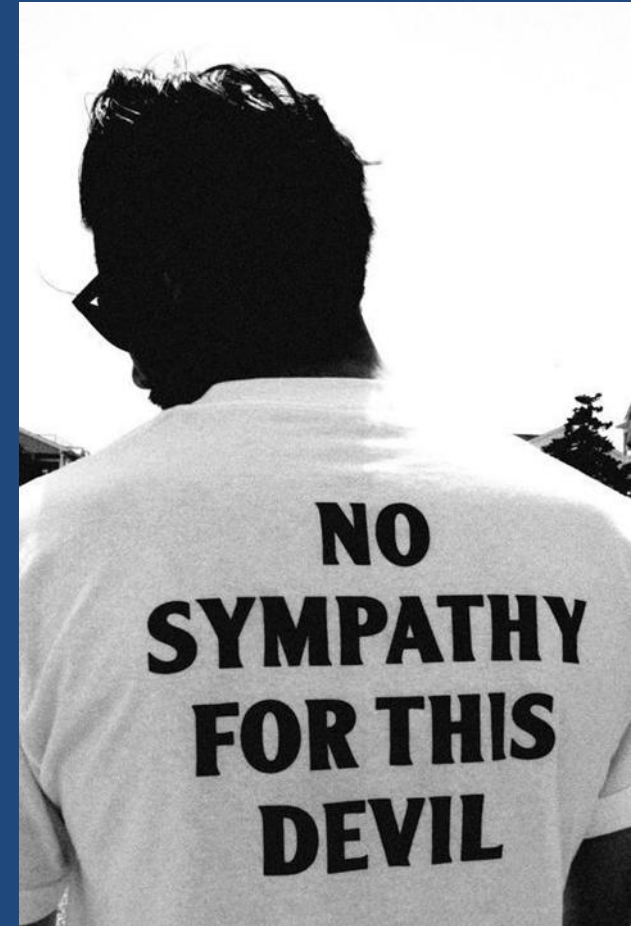
Antisociale cliënten roepen sterke emoties op bij hulpverleners (van Dam, Rijckmans & van den Bosch, 2022)

- Afgewezen
- Gedomineerd
- Gemanipuleerd
- Gebruikt
- Geschokt
- Vijandigheid
- Morele verontwaardiging
- Haat
- Angst
- Hulpeloosheid

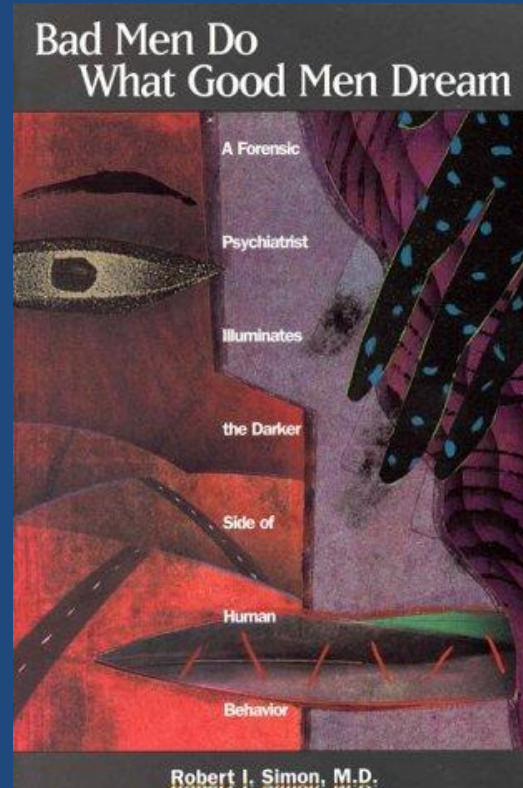
• Therapeutisch Nihilisme

- (Lion, 1978; Meloy & Yakeley, 2014)

Soms ook sterke positieve emoties...

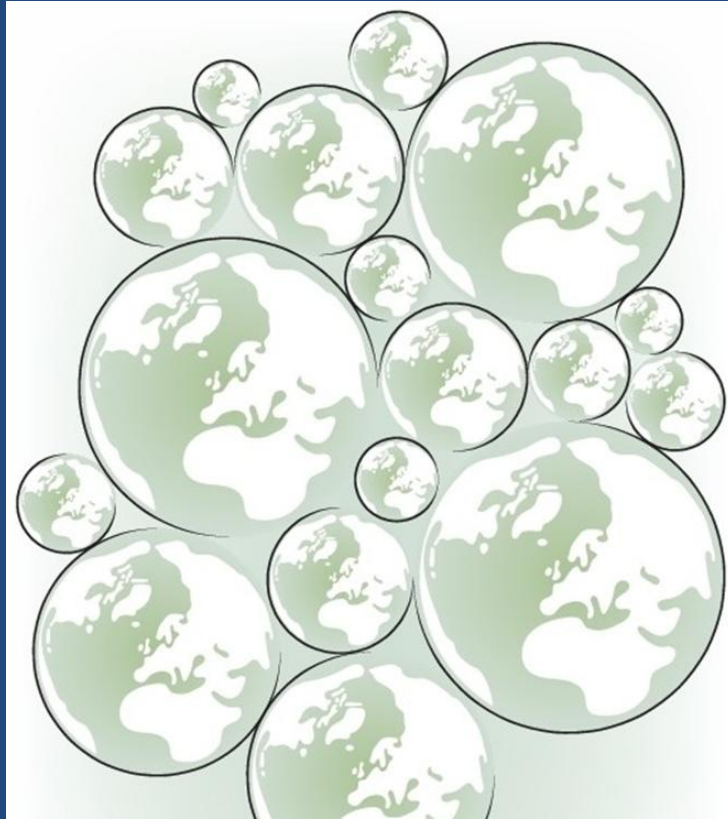
- Fascinatie
- Jaloezie
- Seksuele aantrekkingskracht

Tbs-klinieken worstelen met verboden liefdes: 'Het is menselijk, maar fataal'

**EEN FOUTE MAN
OF PLAYER
HERKENNEN
DÉ 7 SIGNALLEN**

Komt met antisociale cliënten de maatschappij onze spreekkamer binnen?

A portrait of Kamala Harris, Vice President of the United States, smiling. She is wearing a dark blue blazer, a pearl necklace, and pearl earrings. An American flag is visible in the background to the left.

TILBURG UNIVERSITY

63% Niet religieus, 23% christelijk, 5% islam, 9% anders (van den Hoogen et al, 2026)

Hoe blijf je met elkaar in gesprek?

De Leap methode (Amador, 2000)

Luister

Toon interesse, vraag door

Empathize

Heb begrip voor achterliggende gevoelens

Agree

Benoem waar je het mee eens bent

Partner

Probeer samen te werken

Wat vinden antisociale cliënten van psychotherapeuten?

(Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2023/2026).

Wantrouwen en kritiek ten aanzien van psychotherapeuten

- Psychotherapeuten zijn betweters
 - Arrogant, problematiserend
- Psychotherapeuten denken te veel in etiketten en protocollen
 - Te simpel, ongeïnteresseerd, zakelijk, onpersoonlijk
- Psychotherapeuten veroordelen mij
 - Niet de hele mens zien, alleen het gedrag
- Psychotherapeuten weten niet hoe het er in het echte leven aan toe gaat
 - Elitair, naïef

Slechte therapeuten volgens cliënten met ASPS

- Arrogant
- Ongeïnteresseerd
- Veroordelend
- Bang/onzeker

**Mijn gebreken
als
psychotherapeut**

Goede therapeuten volgens cliënten met ASPS

- Gelijkwaardig
- Oprecht geïnteresseerd
- Iets extra's doen
- Mij als persoon zien
- Geleidelijk opbouwen van verdieping
- Stevig en duidelijk

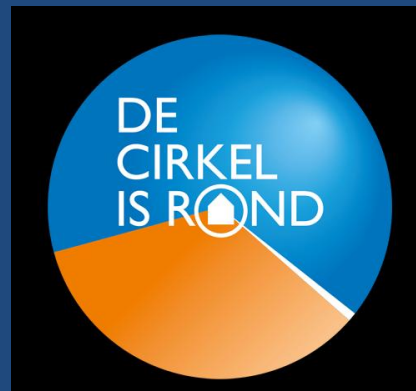
Wat voor therapeut hebben cliënten met ASPS nodig ?

Bevindingen van de cliënten en uit de literatuur

- Een authentieke, gelijkwaardige persoon die je met respect behandelt, voor je gaat maar die je ook doorheeft en je aankan.
- Iemand die kan schipperen tussen verschillende risico's, belangen en behoeften
- Iemand die langere tijd een therapeutische relatie aan kan gaan
- Iemand die buiten de vaste protocollen en eigen organisatie kan denken en handelen.

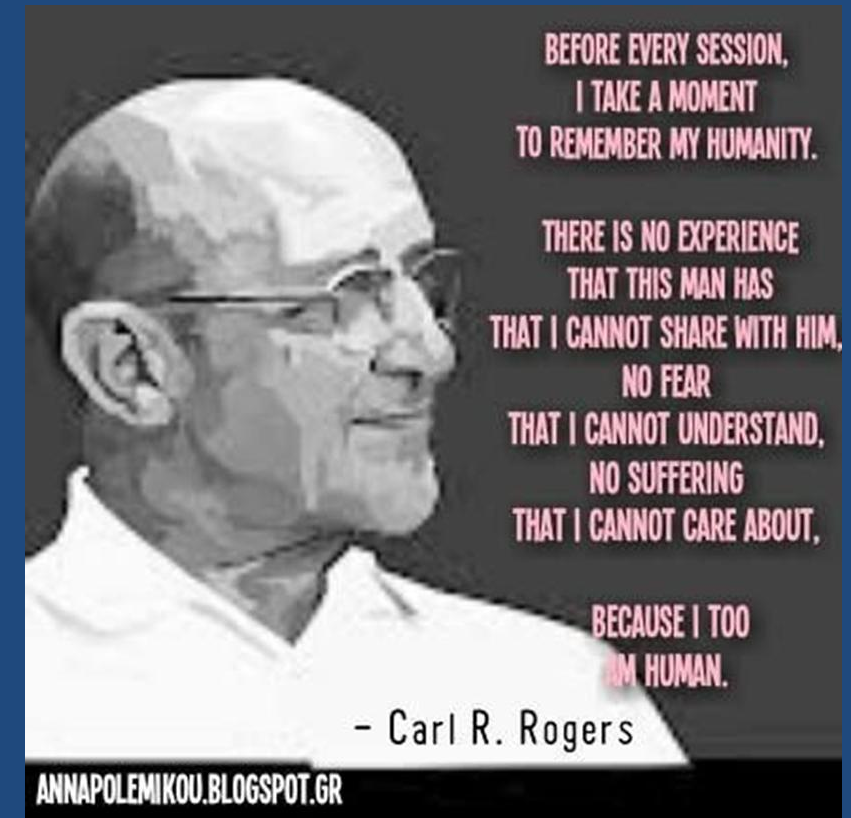
Wat kunnen we leren van ervaringsdeskundige ex-plegers?

(Aerts & van Dam, 2025)

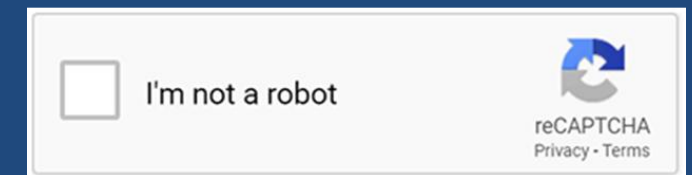
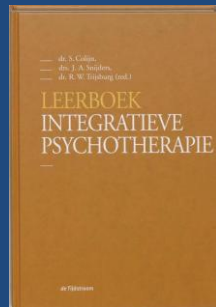
Doen ervaringsdeskundigen wat therapeuten eigenlijk zouden moeten doen?

- Empathie, echtheid, onvoorwaardelijke acceptatie van de persoon
- Client verantwoordelijk laten voor zijn eigen proces
- Je niet verliezen in protocollen en procedures

We hebben alle psychotherapeuten nodig!

- De basis is client-centered
- Psychodynamisch om onderliggende emoties en afweer te begrijpen
- Gedragstherapie om duidelijke concrete handvatten te bieden
- MBT om beter te leren mentaliseren
- SFT om inadequate patronen te doorbreken
- Systeemtherapie
- Groepstherapie

Wat maakt je geschikt om met antisociale problematiek te werken?

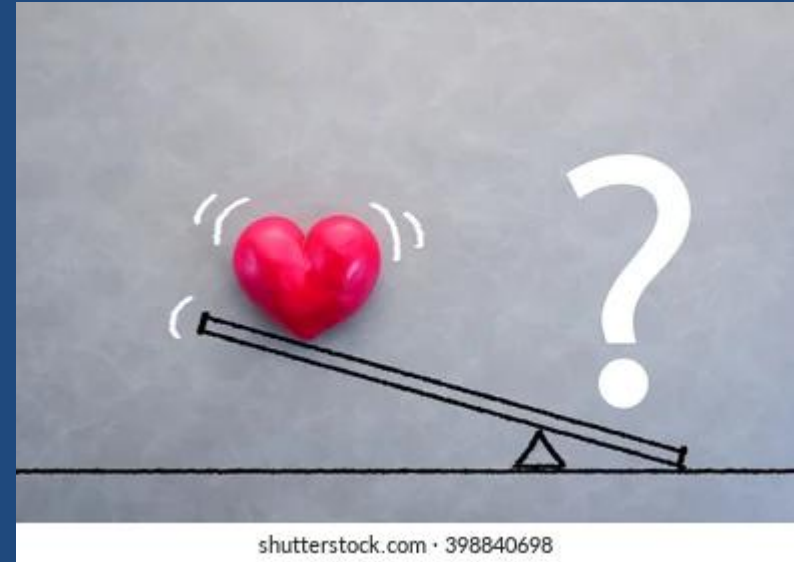
- **Je hebt zelfvertrouwen nodig**

- Over je kennis en vaardigheden
- Om kritiek en vijandigheid te verdragen
- Open te zijn over je eigen gevoelens en onzekerheden
- Om zowel stevig als aardig te zijn

- **Je moet flexibel zijn**

- Om te kunnen improviseren, af te wijken van de regels
- Een open onbevooroordeelde houding te hebben
- Lef hebben ten aanzien van je eigen organisatie

- **Love yourself as a person, doubt yourself as a therapist?** (Nissen-Lie et al., 2014)

Missie geslaagd?

Referenties

- Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2023). Establishing an optimal working relationship with patients with an antisocial personality disorder. Aspects and processes in the therapeutic alliance. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 96, 999–1014.
- Aerts, J.E.M., Rijckmans, M. J. N., Bogaerts, S., & van Dam, A. (2026). Patients' perspective on an optimal therapeutic alliance in treatment of ASPD. Submitted.
- Aerts, J.E.M., & van Dam, A. (2025). Peer support groups for batterers; a qualitative study on the active elements of the intervention and perceived effectiveness. *Health & Social Care in the Community*, in press.
- De Wit - de Visser, B., Rijckmans, M.J.N., Vermunt, J., Hamakers, M.J.W., & van Dam, A. (2025). Profiles of mentalizing in individuals with antisocial behaviour: comparing state- and trait-mentalizing. *Psychotherapy research*, 1-19.
- De Wit - de Visser, B., Rijckmans, M.J.N., Vermunt, J., & van Dam, A. (2023). Pathways to antisocial behavior: a framework to improve diagnostics and tailor therapeutic interventions. *Frontiers in Psychology*.14, 993090.
- Van Dam, A., Rijckmans, M.J. N., & van den Bosch, W. (2022). Explaining the willingness of clinicians to work with patients with antisocial personality disorder with the theory of planned behaviour and emotional reactions. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 29(2), 676-686.
- Luijckx, J., van Loon, L. M., De Wit-De Visser, B., & van Dam, A. (2024). Presence and Impact of Adverse Childhood Experiences and Reflective Functioning on Aggression in Adults With Antisocial Behaviour. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 31(6), e70011.
- Rijckmans, M.J.N., van Dam, A, & van den Bosch, L.M.C. (2020). *Praktijkboek antisociaal gedrag en persoonlijkheidsproblematiek*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Nissen-Lie, H. A., Rønnestad, M. H., Høglend, P. A., Havik, O. E., Solbakken, O. A., Stiles, T. C., & Monsen, J. T. (2017). Love yourself as a person, doubt yourself as a therapist?. *Clinical psychology & psychotherapy*, 24(1), 48-60.
- Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Q. Rev. Biol.* 46, 35–57.
- Van den Hoogen, S., van Dam, A., Bogaerts, S & Braakman, M. (2026). Investigating the Attitude of Mental Health Practitioners Towards Radicalized Clients. In preparation
- Amador, X. F., & Johanson, A. L. (2000). *I am not sick, I don't need help!*. New York: Vida Press.
- Van Dam, A & Timmers, B. (2025). Samen bouwen aan vertrouwen. Hoe voer je het gesprek met wantrouwende patiënten? *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 169, D8424.
- Dam, A. van, Si Amer, L., De Vroege, L. & van den Broek, A. (2022). De maatschappij komt de spreekkamer binnen, aandacht voor complotdenken en anti-overheidssentimenten in de GGZ, *De Psycholoog*, 57(6), 22-27.

